Հրանտ Մաթևոսյան

Մենք ենք, մեր սարերը

11

11

– Ինչո՞ւ եք գյուղում, Զավեն,– հարցրեց նախագահը:

– Ոչխարների հարցով է կանչել:

– Չէ-չէ՛ մի...

Զավենն ուսերը թոթվեց:

– Հովիվներիդ հավաքիր՝ գնա: Ես հիմա էդ ոչխարների հարցը կխուզեմ:

– Մի զույգ գուլպայո՞վ:

– Զավե՞ն, ի՞նչ է եղել, Զավեն:

– Զահրումար է եղել, հեռակա համալսարան էի գնում, ինչո՞ւ չթո-ղեցիր:

– Սպասիր, սպասիր, Զավեն. եթե Ռնազը պարտքուպահանջ չի ունենում՝ հարցը չի՞ լուծվում:

– Ռնազն ո՛վ է: Ռնազը եթե պարտքուպահանջ չի ունենում՝ պա-տասխանատվության է ենթարկվում պարտքուպահանջ չունենալու համար:

– Չեմ հասկանում: Մենք ենք՝ մեր գյուղերը, ես Ռևազն եմ՝ ոչխար չեմ կորցրել, հարցը չի՞ փակվում: Ամբողջ գյուղով կկանգնենք, հո՞ւ կանենք:

– Հու կանես՝ դահլիճից կվռնդեն:

– Դահլիճն էլ եմ ես, դատողն էլ եմ ես, դատվողն էլ եմ ես, ոչխա-բատերն էլ եմ ես, ուտողն էլ եմ ես, դո՞ւ ինչացու ես: Ես արխիվ եմ պահում, ես կարգն եմ, հասկացա՞ր, ասֆալտում-հավասարեցնում եմ, հասկացա՞ր, սովորեցնում եմ գումարում-բաժանում, հասկացա՞ր... Հաշվո՛վ է, հասկանո՞ւմ ես, հաշվել սովորիր:

– Սպասիր,– ասաց նախագահը,– ես հիմա ոչ թե հաշվել եմ սովո-րում, այլ քեզ, մեր հարցում, այդ շնորհքից զրկում եմ: Ես իմ տանը ոչխար եմ մորթում, գինի եմ դնում սեղանին՝ քեզ հրավիրում եմ: Բոլոր բաժակներով խմում եմ միայն քո կենացը, իսկ եթե իմ կենացն եմ խմում՝ դա նորից քո կենացն է, որովհետև քո շնորհիվ է, որ մենք կանք: Այդպես: Դու հուզմունքից լաց չե՞ս լինում:

– Ես քու տուն չեմ գալիս՝ որպեսզի արձանագրությունս արձանա-գրության նման լինի. իմ աղջիկը գնում է երաժշտական դպրոց, երկրորդ հարկում ես բնակարան ունեմ, աշխատանքս վատ աշխատանք չէ. ես ուզում եմ աղջիկս երաժշտական կարգին կրթություն ստանա, բնակարանս մի քիչ մեծացնեմ և պաշտոնս էլ մի քիչ բարձրանա:

– Բայց դու սված ես:

– Ես սվա՞ծ եմ՝ խանութում երշիկ կա:

– Ամոթ է, այ տղա, էդ հայություն չեղավ, գյուղում՝ խանութի երշիկ ես ուզում:

– Պետքս չի քո հայությունը: Ամենածանր բանն ինչն է, գիտե՞ս,– հարցրեց Զավենը:

– Ինչպե՞ս ամենածանր բանը:

– Էնպես:

– Դե, արճիճը:

– Այդ արճճից ծանրը լավության ծանրությունն է. ես քո տանը ոչ-խարի երկու պատառ միս կերա՝ երկու բաժակ գինիով, և քայլում եմ ու մտածում, որ քո տանը երկու պատառ միս կերա՝ երկու բաժակ գինիով, ոչխար եմ տեսնում՝ հիշում եմ, միս եմ տեսնում՝ հիշում եմ, հովիվ եմ տեսնում՝ հիշում եմ, խաղող եմ տեսնում՝ հիշում եմ: Անընդհա՛տ հիշում եմ: Ծա՛նր է երախտագիտության զգացումը: Քանի՛ անգամ ես լսել՝ «Էդ էլ իմ լավությունը»: Քանի՛ անգամ ես ինքդ ասել: Այդպես է, միասին են՝ երախտագիտություն-երախտամոռություն: Արճիճը սրանց մոտ թեթև է, և ուրեմն ես գերադասում եմ խանութի երշիկը իմ կոպեկներով. «եկավ կերավ հացներս ու տարավ մեզ կանգնեցրեց դատարանում», ի՞նչ կարծիքի ես,– քմծիծաղեց Զավենը:

– Ինքն էդքան չի բարդացնի: Դու բարդացնում ես:

– Էդ է:

– Էդպես չի, բարդացնում ես դու, Զավեն:

– Ես ասեմ, դու ասա:

– Իմն է ճիշտ: Էս՝ մեկ: Մյուսը՝ մենք գեներալ ունենք: Էս՝ երկու:

– Աստիճանով՝ այո, գեներալ:

– Ինչպե՞ս աստիճանով:

– Էնպես, աստիճանով՝ աստղով, գլխարկով:

– Ուրիշ ինչպե՞ս էր լինելու:

– Ուրիշ՝ լինելու էր գեներալի պես: Միտքը՝ գեներալի, սիրտը՝ գեներալի, ծիծաղը՝ գեներալի: Մե՛ծ էր լինելու: Ո՞ւր է էնտեղ գեներալ: Որ գեներալ է՝ կարծում ես իսկակա՞ն գեներալ է: Դե մի հիշի՛ր՝ ինչպես էր թպրտում. ասում էր «տեսնես էս տարի կտա՞ն գեներալի կոչում թե կհետաձգեն եկող տարվա

տոնին»:

– Էլի բարդացնում ես, Զավեն: Եթե մեզ համար զանգահարի՝ հեռախոս վերցնողն ի՞նչ գործ ունի մտքի, սրտի, մեծության, ճարպկության հետ. ասելու է՝ ձեզ գեներալն է անհանգստացնում, նա էլ կուչ է գալու. «լսում եմ, ընկեր գեներալ», վերջացավ գնաց: Ինչքան ուզում է բացատրեն թե անհնար է, չի լինի և այլն, գեներալը, ճիշտ է, լսելու է, բայց լսածը չի մշակելու ուղեղում, գեներալ է, իրեն չի զբաղեցնելու այդպիսի մանր գործերով, դա, մի տեսակ, մտքին մաստակ ծամել տալ է. պարզ է, որ ծամել չի տա. թող բացատրեն, թե անհնար է ազատել կալանքից, նա էլի իրենը կասի. «Խոստանում եք ե՞րբ վերջացնել. երկու օր ժամանակ. կատարել և զեկուցել»:

– Է-է՛,– ասաց Զավենը,– լավ բան է ուժեղ քեռի ունենալը, բայց քեռին էլ քեռու տուրք է ուզում. չես տալիս՝ զարմանում է. գիտե՞ս ինչպես է զարմանում. թագավորը զարմանում է գլուխ չխոնարհող մարդ տեսնելիս, արձանի հետ շփոթում է, ա՛յ, քեռին էդպես է զարմանում: Աբգար նախագահը մի անգամ փսլինքս սրբել է՝ ամեն տեսնելով էդ է ասում: Մի խոսքով, ես չեմ ուզում փալանվել գեներալական երախտիքով:

– Փիլիսոփա ես կտրել,– ջղայնացավ նախագահը,– լեզվակոխ ես

անում, իսկ ոչխարները որ տեսար՝ փիլիսոփա չէիր, գայլ էիր: Հումհում ուտե՛ք: Միայն լեզվից եք լավ:

– Ահա, արդեն դարձար դատավոր,– ժպտաց Զավենը,– դատավոր լինելը հեշտ է: Իսկ եթե սարում դու լինեիր՝ Ռևազի ոչխարները հիմա բազմացե՛լ, զարգացե՛լ, սիրունացե՛լ, գոհ ու ուրախ ծիծաղում էին:

– Չէ, դժվար թե,– մտախոհ արձագանքեց նախագահը,– բայց դե որ գողանում էիք՝ կարգին գողանայիք, էլի...– ապա հանկարծ վրա տվեց.– Ամբողջ գյուղով հո՛ւ կանենք՝ մեկ, գեներալը՝ երկու: Ես գնացի քաղաք:

– Աստված հաջողի:

– Ինչո՞ւ չպիտի հաջողի որ:

– Ասացի:

Զավենը հիշեց Երվանդ Ծառուկյանին՝ կնոջ հեռավոր ազգականին՝ շրջանային բանկի աշխատակցին. վաթսուն տարեկան մի մարդ, կլոր աչքերով: Աչքերն առանձին են, ունքերն առանձին, իրար հետ կապ չունեն, ունքերը ճակատի գլխին են: Ճակատը բարձրություն չունի, գագաթից մինչև ունքերը գլուխը սրընթաց իջնում է, իսկ ունքոսկրերը ցցված են ու երևում է պինդ են, ոչնչով չես ջարդի: Զավենն այդ Ծառուկյանից փող էր ստանալու բանկում, գյուղի կարիքների համար: Սա երկար զննում էր պահանջագիրը, հետո ասաց, թե կնիքը թույլ է:

– Անտառամեջ թանաք չկա՞ր,– իր կարծիքով կատակեց նա:

– Կար:

– Գիտեմ որ կլիներ. թանաքից էժան բա՛ն. շիշն ութ կոպեկ է:

Բայց, այ ձերոնք, այս թուղթ տվողը լավ չգիտի, թե ինչպես պետք է կազմել փաստաթուղթը: Ախար սա փաստաթուղթ է, չէ՞, սա գործերի է

կցվում, սրանով քեզ փող եմ տալիս: Պետական չոր փող: Եթե ստուգողը գործերիս մեջ սա գտնի՝ չի՞ անիծի իմ հերը: Կանիծի: Իսկ դու այստե՞ղ կլինես՝ որ ստուգողին պատասխան տաս: Այստեղ չես լինի: Թանաքն ու կնիքը նրա համար են, այ որդի, որ թուղթը դարձնեն փաստաթուղթ:

Լսելով նրա մանրամասն զրույցը, ամենաանգործ մարդուն էլ կթվար, թե ինքը շատ կարևոր գործի է, ուշանում է: Դեմքը կնճռոտելով Զավենը ոտից ոտ էր փոխվում:

– Բանն էլ որ ասում են՝ մի՛ նեղացիր, փաստաթղթի հետ կարգին վարվելու ձևը դու ինքդ էլ լավ չգիտես. այս քանի՞ տեղից ես ծալել:

– Ուշանում եմ, խնդրում եմ, ընկեր Ծառուկյան:

– Ուշանո՞ւմ ես՝ գնա: Վաղը կգաս:

– Այսօր գյուղ եմ գնալու, ընկեր Ծառուկյան:

– Գործդ վերջացրու՝ գնա: Քեզ այստեղ զոռով պահող չկա: Իսկ եթե սա քո գործը չես համարում՝ գնա ասա ուրիշի ուղարկեն, այնպիսի մեկին, որ չի ուշանում և թուղթ պահելու ձևն էլ գիտի: Այո, թուղթ պահելու ձևն էլ գիտի:

– Վերջացրեք՝ գնամ:

– Այդտեղ ներողությո՛ւն, այդտեղ ներողություն կանես, երիտա-սարդ, ես իմ գործը գիտեմ: Ես գիտեմ իմ գործը երբ կվերջացնեմ: Դո՛ւ չես սովորեցնելու ինձ իմ գործը: Ես քսանմեկ թվի հուլիսի տասներեքից աշխատում եմ՝ ոչ ոք ինձ իմ գործը չի սովորեցրել:

Եվ տեսնելով, թե ինչպես է նա կարմրելով ուռչում, Զավենը շու-

տասելուկի պես վրա տվեց.

– Լա՛վ, լա՛վ, լա՛վ... ես՝ ներողություն, ես՝ ներողություն...

– Այդտեսակ ներողությունն ինձ պետք չէ, թևերդ մի թափահարիր «լավ, լավ, լավ»... Բանը որ ասում են՝ ականջ կախիր: Եվ սխալ է, և շտամպը շտամպի նման չէ, և փաստաթուղթն է ծալծլել, ու դեռ նեղանում է «լավ, լավ, լավ»: Իմ տեղն ուրիշը լիներ՝ կասեր փաստաթուղթը կեղծ է, միլիցիա կկանչեր: Պետական գործ է, պետական աշխատող ենք, իմ ու քո հոր գործը չէ, որ նեղանում ես, երկու քո տարիքին վաստակ ունեմ:

Երբ կարծես թե գործը վերջանում էր՝ Ծառուկյանը թուղթը տարավ կառավարչի մոտ:– Սա չոր փող է, հասկանում ե՞ս, սա թուղթ չի, որ ինչպես ուզենաս՝ ծալես,– տանելուց առաջ բացատրեց Զավենին: Կառավարիչը թույլ տվեց, ձեռքի շարժումով ուղղակի քշեց նրան: Ուսերը բարձրացնելով Ծառուկյանը ժպտում էր, շփոթված էր, հետո ասաց որոշակի.– Դո՛ւք գիտեք, հետո, որ ստուգման ժամանակ խոսեցին, դուք մոռացած չլինեք:

Մի քանի ռուբլի փող էր, Զավենին հիսուն տեղ ստորագրել տվեց:– Լավ չեղավ, գրիչդ նորից թաթախիր: Այդտեղ չէ, քիչ ներքև, տես, պարզ գրած է

«Քոչարյան», ուղիղ դիմացը: Ստորագրիր անձնագրիդ ստորագրության նման: Հա, նման է: Ազատ ես: Հաշվիր, նոր գնա: Բանն էլ որ ասում են՝ մի՛ նեղացիր, մենք էլ շնչավոր մարդ ենք, անշունչ քար չենք, մենք էլ զգացմունք ունենք: Հորդ հասակի մարդ եմ: Որ զգուշանում ենք, ուրեմն մի բան գիտենք՝ որ զգուշանում ենք... Հաշվիր, հաշվիր: Այդպես, ուրեմն վերջացավ, էլ իրարից պարտքուպահանջ չունենք: Մեր աղջկան բարև կանես: Գնաս բարով: Գործվածքի մեծ խանութի մոտից անցնելիս Զավենը հիշեց, որ կինը խնդրել է Ծառուկյանի կնոջը տեսնել: «Փաթուսխա պիտի առած լինեն, կգնաս կվերցնես, եթե մնալու լինես՝ գիշերը նրանց տանը կմնաս, հյուրանոցների վրա փող չծախսես»:

«Սպիտակ կտոր, չէ՛, չտեսար,– ասաց Զավենը:– Եվ հյուրանոցի վրա փող՝ ծախսվեց: Տնաքանդություն»:

Գլխավոր փողոցի խանութները նայելուց հետո Զավենը հուսահատ ծիծաղեց.

– Կինս դրախտ է ուղարկել ինձ:

Օթելլոյի ցերեկային ներկայացումից հետո Զավենը հարցնելով գնաց գտավ նրանց տունը: Կարմիր ներկած մուտքի դռան վրա մուրճ ու սալիկ էր ամրացված: Քաղաքում զանգ են դնում, սրանցն ինչո՞ւ զանգ չէ, հարցրեց Զավենն իրեն ու վստահ պատասխանեց.– որով-

հետև զանգն էլեկտրականություն է, էլեկտրականությունը փող է, փողը հոգի է, չի կարելի հոգին փչացնել: Զավենը հպարտ էր իր սարեցիությամբ: Առաջին չխկոցին մի աղջիկ, երկրորդ հարկում, վարագույրները ճեղք անելով քիթը կպցրեց ապակուն, շրթունքը հարցական կախեց, և վարագույրները նորից իրար եկան: Զավենն սպասեց

դռան բացվելուն՝ ոտնաձայն չկար: Երկրորդ չխկչխկոցին վարագույրների ճեղքից նայեց մի ուրիշ աղջիկ: Հենց այնպես նայում էր, Զավենին կարծես չէր տեսնում: Զավենն այս անգամ երկար չխկչխկացրեց մուրճիկով: «Գաք, ոչխար ոչխարի ետևից հոտեր ուտեք, հարգվեք, պատվվեք, ետ գնաք ու փակվեք ձեր տներում...»: Մի ուրիշ վարագույր ճեղք արավ մեկի գլուխը, իսկ պատուհանից

նայող աղջիկը փեղկը բացեց: Փեղկն այդպես անվախ բացելու համար Զավենը նրան պարգևատրեց.

– Կեցցե՛ս:

– Ո՞ւմ եք ուզում:

– Ծառուկյանին:

– Սա Ծառուկյանների տունն է:

– Գիտեմ Ծառուկյաններինն է,– ասաց Զավենը:

– Ի՞նչ եք ուզում:

– Ես Անտառամեջի ձեր փեսան եմ, հինգ կոպեկ տա՛ք,– Զավենը վիզը ծռեց:

Ծառուկյանն այգում քար էր ջարդում: Տոննանոց որձաքար էր, կողքերից կրծած՝ ինչպես մուկը՝ շաքարը:

– Ա, դո՞ւ ես, երիտասարդ, բարով եկար: Էլի՞ գործ կա:

Զավենն այգին ու տունն էր նայում: Ոչ մի բան թերի չէր:

– Ինքս եմ իմ ձեռքերով սարքել: Միայն պատն է վարպետը կա-պել, այն էլ՝ վարպետի հետ հավասար աշխատել եմ: Ա՛յ,– Ծառուկյանը բացեց ափերը,– սրանցով եմ սարքել:

Այդ ձեռքերը կոշտ էին՝ իսկական քարագործի, եղունգները ջարդված:

– Այս քարը որ տեսնում ես՝ այսքան չի եղել, մեծ է եղել, տան չափ, դարձրել եմ այսքան: Այսքանն էլ՝ կամաց-կամաց: Եվ առողջության համար է լավ, և ուրիշին անտեղի փող չենք տա: Նայի՛ր,– նա ցույց տվեց այգու պատերը. դրանք տան պատեր էին,– այդքանը մի կտոր քարից է, մնացել է էս:

Այգում նույնիսկ ցորնաչափ կոշտ չկար:

– Հողը մաղել եմ: Իսկ, այ, այստեղ սալ քար է, տեսա արմատը չի երևում՝ վրան հող փռեցի հիսուն տոննա: Մեքենայով չեմ բերել: Ձեռքով, դույլով: Քանդող մեքենաներով փողոցը քանդում էին, լավ սևահող էր՝ բերեցի: Հիմա տես ինչ համեմ է՛: Մի հատ պոկիր, մի ամաչիր, մի՛ հատ, մի հատ:– Ծառուկյանն ինքը կռացավ, խնամքով ետ տվեց համեմը, բացեց հողը, արմատից պոկեց մեկ հատիկ:– Այս մի հատը կեր... չի վերջանա, բանիդ կաց: Մարդ չպետք է ժլատ լինի: Ժլատություն էլ որ ասում եմ, այսինքն չպետք է լինես այնպես շատ ձեռնբաց: Աշխատող մարդ ենք, իշխան չենք: Իմ աշխատավարձն, օրինակ, հարյուր է, երեսուն էլ թոշակ... Հապա ես հին պարտիզան եմ, չէ՛... Ուզում եմ ասել, որ եթե կոպեկ-կոպեկ ետ չգցեցիր, իմացիր որ դու աշխատավոր մարդ չես, իշխան ես...

Դա այնպիսի մարդկանցից էր, որոնք խնայողաբար են ծռում իրենց մեջքը տասնամյակների տակ, որոնց գլխից տարին պոկվում է մեկ կամ երկու մազ, իսկ իրենք ասում են «մազ չմնաց», և որոնց նկարները պատի կլոր շրջանակից ցույց են տալիս նրանց երիտասարդ ժամանակը՝ ծայրերը վեր ծռած կարճ բեղերը, աչքները էլի՛ կլոր և ունքերից հեռու, ունքոսկրերը՝ էլի՛ վրան կաշի քաշած երկաթ, բերաններին չվառած գլանակ, որ այդպես էլ մնալու են չվառած:

– Հո ես իմ առողջության ու գրպանի թշնամին չե՞մ:

Եթե այդպիսի մարդկանցից տասը ռուբլի փող խնդրես մեկ օրով,

վերարկու առնելու, նրանք կմտածեն և խորհուրդ կտան.

– Փողդ դես-դեն մի գցիր:

– Վերարկու եմ առնում, ութսունն ունեմ, տասը պակաս է:

– Ուրեմն վերարկուն իննսուն ռուբլիանոց է:

– Այո, ութսունն ունեմ, խնդրում եմ տասը տաք մինչև վաղը:

– Քո վերարկուն մաշվե՞լ է: – Մաշվել է:

– Քանի՞ տարում մաշեցիր:

– Հինգ տարում, հիմա ուզում եմ նորը...

– Շուտ ես մաշել, չես խնայել:

– Մաշվելու էր՝ մաշվեց:

– Լավ է, որ ունես ութսուն ռուբլի: Ես կարծում էի դու էլ մեզ նման վատ ես ապրում: Դե լավ է, որ ութսուն ռուբլի ունես: Ես ուրախ եմ:

Թող բոլորն էլ ունենան, ոչի՛նչ՝ որ ես չունեմ:

Լավ են անում, որ պարտք չեն տալիս. տասը ռուբլի չունեցող այդ տկարը ով գիտի վերադարձնի-չվերադարձնի պարտքը:

Որևէ խառը վիճակի վերաբերմամբ Միացյալ Նահանգների նախագահի հայտարարության վրա նրանք շատ ավելի են մտածում, քան նախագահն է մտածել: Մտածում են ու նայում նկուղի արկղին, որի մեջ օճառ ու լուցկի կա՝ նեղ օրվա համար: Նեղ օրվա արկղերը շատ

են. ոչխարի դաուրմա, պանիր, յուղ, ալյուր, չոր հաց, չոր միրգ: Դրամը փոխվելիս նրանք իրարանցած առնում են խանութներից ինչ պատահի, ինչի գին է նշանակված:

Ամենամոտիկ բարեկամի ամուսնացող որդուն նրանք հարցնում են.

– Բնակարան ունե՞ս:

– Կստանամ:

– Ստանալուդ դեմ չեմ, ստացիր, բայց դա տուն չի: Դիմում տուր քաղխորհուրդ, հողամաս վերցրու քեզ համար քաղաքի ծայրին, տախտակից մի բուն սարքիր, մտիր մեջը: Աշխատանքից որ տուն ես գալիս, բահը վերցրու, երկու անգամ խփիր հողին: Երկու անգամ: Ինքն իրեն սարքվում է: Սեփական նկուղով, բակով, թթի ծառով: Այդ է, շատ չէ: Լավ նկուղ, վրան էլ՝ սենյակներդ: Դարպասն էլ՝

վրան: Աշխարհի հետ գործ չունես, վերջացավ:

Լավ են անում, որ փակվում են իրենց դարպասների ետևում. այս իմ տունն է, այստեղ ես ինձ հետ մենակ եմ:

Դրանք ինչ են ուտո՞ւմ. եթե հիմա քառասունութ թիվն է՝ ուտում են երեսունութ թվի մթերք, եթե հիսունութ թիվն է՝ քառասունութ թվի: Իսկ վաթսունութին ծախսվում-մաշվում են հիսունութ թվի յուղը, օճառը, հագուստը: Սա ինձ համար ցավ չէ. եթե հիմա հազար ինն հարյուր վաթսուներկու թիվն է՝ թող նրանք ուտեն հազար յոթ հարյուր վաթսուներկուսի ալյուր, պետքս չէ՛: Բայց, այ, միշտ էլ նրանք կարգին մարդու համբավ ունեն. չեն ծխում՝ որ կոճռնը փողոցում գցեին, խոշոր գողություն չեն անում՝ որ բռնվեին, չեն խմում՝ խանգարելու հասարակական հանգիստը: Կարգին մարդիկ են, հագնում են ոչ հին ոչ նոր հագուստ, տոպրակները ձեռքներին շուկայից գալիս ծանոթներին բարևում են ժպտալով, և համարյա թե միշտ տնային լիազոր են լինում հասարակական կարգով: Գրողի ծո՛ցը լիազոր չեն լինում, պետքս չէ՛: Ես միայն ջղայնանում եմ, որ ոչ մեկի մտքով չի անցնում բենզին ճարել, հենց այս տարվա բենզին, լցնել ու վառել նրան իր տան հետ՝ նավթալինոտ գործվածքներով, քառասունութ թվի պանրով, քսանհինգ թվի նավթով և այլ աղբով հանդերձ:

Ծառուկյանի հինգ թիզ հողը քիլ առ քիլ, նարդու տախտակի չափերով, տրված էր կոտեմիկին, սամիթիկին, թարխունիկին: Անպիտան վարունգը, ճիշտ է, իր գլխից դուրս, վարունգաբար, ցանկացել էր ուրիշի տեղը մտնել, բայց տիրոջ ձեռքը նրան ցույց էր տվել իր տեղը: «Տե՛ղդ, վարունգիկ, տեղդ»: Այդ հողակտորին նայելով մարդ մտածում էր, որ սանտիմետրերը դառնում են հեկտար:

Տանն ամեն ինչ ներկված էր՝ պատի վառարանից մինչև կախովի լվացարանը: Այդ ներկն ասում էր. «Դուք՝ խոնավությունդ, փայտոջիլդ, ժամանակդ, ցե՛ց եք. դուք ուզում եք փչացնել այն ամենը, ինչ արժեք ունի: Իսկ ես՝ ներկս, թո՛ւյլ չե՛մ տա՛...», և ներկը խստահայաց պահակի նման գլուխը մերժողաբար օրորում էր:

Եվ Ծառուկյանի գլխի փոքրությա՛ն, և տնամերձի այդքան գուրգուրոտ վանդակավորմա՛ն, և այդ ներկի ու առանց փոթերի հազիվ իրար եկած

վարագույրների՛ մեջ մարդ տեսնում էր իր չնչինությունը: Մարդ իրենից զզվում էր, մարդ ասում էր. իհա՛րկե Սահարան անապատ է և զարմանալի է, որ Սահարան չի գրոհել ու անապատ դարձրել ամբողջ Երկիրը:

Եվ՝ այդ երկրի տերը, շրջանային դրամատան աշխատակիցը, մի քիչ, մի երկու հարյուր տասնյոթ գրամ ուղեղ, մի չորս խորհուրդ, մի քիչ վաստակ, մի քիչ հարգանք հավաքած Երվանդ Ծառուկյանը պահարանից լիմոն հանեց: Մեկ հատ: Խնամքով կտրեց փչացած տեղը (– Երեկ առողջ էր, աչքդ վրայից կտրեցիր՝ փչանում է), ապա պոկեց լիմոնից երկու ուղի՛ղ, բարակ շերտ:

– Թեյ խմենք:

Տեր աստված, որձաքարը որձաքար էր, տեղը նեղ էր, չէր կարելի ուժանակ դնել ու փշուր-փշուր անել որձաքարը, այդ հասկացանք: Դե, պայմանները որձաքարի հարցում այնպես են դասավորվել, որ մարդը քարի կարծրության հանդեպ եղել է թույլ, կրծող, մուկ՝ շաքարի դեմ... Իսկ լիմո՞նը:

– Էդպես բան կա՞,– տատանվելով սկսեց Զավենը,– լսել եմ, ասում են՝ էստեսակ խաբեբայություն անում են, իբր փողի կապուկները կեղծում են, դրսից դնում են խոշոր դրամներ, մեջը լցնում են մանրով՝ ռուբլիանոցով: Ու իբր թե դա շատ տարածված բան է, բոլորը տեղեկություն ունեն, բայց միշտ էլ խաբվում են: Հը՞: Կա՞, օրինակ՝ ես չեմ

հավատում:– Զավենը ետ էր ընկել թիկնաթոռին, թևը կախել էր թիկնակի վրայից ու ժպտում էր այն ուժեղի ժպիտով, որին փորձել են վանդակի մեջ առնել մանր խորամանկությամբ: «Յոթ հարյուր գլուխ ոչխար եմ պահում, հնձում եմ ամեն ամառ հիսուն հեկտար խոտհարք, հերն անիծած, երկրի տերը ես էի լինելու՝ այս ոչխարն է երկրի տերը»:– Կա՞ էդպիսի բան, թե՞ պատահականություն է լինում: Դուք, օրինակ, էդպիսի բան չէիք անի, բայց ուրիշները...

Ծառուկյանը շատ քաղաքավար նստեց իր թեյի առաջ ու նորից պատմեց որձաքարի, լիմոնի, աշխատանքային վաստակի, հարևաններից իր գոհության, իրենից հարևանների գոհության, խորհրդային պետությունից ու նրա ներկա ղեկավարներից իր գոհության մասին: Ապա մեդալ ցույց տվեց, նրանցից, որ

պատերազմում Գերմանիային հաղթելուց հետո տալիս էին:

(Իմ հոր հինգ, իմ մոր երկու, իմ հորեղբոր երեք, իմ մեկ մեդալը շարել էի կրծքիս, շապիկը վրայիցս պոկվում էր, գնացել էի գյուղամեջ, ասացին. «Հրեն Իգնատի Կուտուզովը գալիս է: Ինչո՞ւ չես ձեր իշին լավ նայում, որ արտերն արածում է, արա, Կուտո՛ւզով...»: Գյուղում ընդամենը կայինք այդ ամառ հարյուր երեսուն Կուտուզով):

Ծիծաղելի էին, առանձին վերցրած, և մեդալի վկայակոչումը, և լիմոնի ու որձաքարի պատմությունը: Բայց հետո, մի կես ժամ անց, այնքան բաներ ցույց տվեց, որ Զավենը հոգնեց ու պատկառեց: Պատվոգիր, հին մի լրագրում մի հոդվածի մեջ կարմիր մատիտով ընդգծված Ե. Ծառուկյան, թուղթ այն մասին, որ աշխատանքի ժամին որդու կոպը վնասվել է պողպատի տաշեղից, աղջկա գովասանագիրը՝ գերազանց գնահատականներով երրորդ դասարան փոխադրվելու առթիվ, դրամատան կառավարչի շնորհակալությունն անբասիր աշխատանքի համար («ոչ մի անգամ չի բացակայել, չի ուշացել աշխատանքից»), արհմիության տոմսը՝ մուծված անդամավճարներով և էլի արհմիության և ուրիշ չորս տոմս՝ ծայրից ծայր կնքված ու զարդարված դրամանիշերով, ծննդյան ու գործունեության ամյակին արհմիության նվիրած թեյամանն ու արդուկը՝ մակագրությամբ, իսկ հետո Ծառուկյանը ուրիշ մի շատ կարևոր թուղթ էր փնտրում և արանքներում չէր մոռանում ցույց տալ հեռախոսի ու ջրի վարձի անդորրագրերը:

– Տեսեք՝ եղե՞լ է մի ամիս, որ մեկ օրով ուշացրած լինեմ: Իմ պարտքն է՝ ես եմ տվել: Իսկ տնային գրքույկն էլ ցույց չեմ տալիս՝ տեսնեիք քանի անգամ է միլիցիայի լիազորը գրել. «Ստուգված է: Ոչ մի թերություն չկա»:

Հետո կանչեց կնոջը:

– Երանուհի, գեներալի մասին գիրքն ո՞վ է վերցրել:

Գիրքը տեղում էր. ոչ ոք չէր վերցրել: Այդ գրքի մեջ տպված էին տկլոր երեխա՛ գեներալը, և գեներա՛լ գեներալը, և դպրոցակա՛ն գեներալը դասարանի հետ:

– Մեր դասարանից էր, մոտիկ ընկերս էր, ասում էի՝ Սաշա, ասում էր՝ ասա, Երվանդ ջան... Սա ընկեր գեներալն է, սա էլ ես եմ, իրար կողքի կանգնած...

Զավեն Քոչարյանը ներողություն խնդրեց Երվանդ Ծառուկյանից, հայրական խորհուրդներ ստացավ հանրության ունեցվածքին ծուռ աչքով չնայելու մասին և իջավ սանդուղներով, որոնք ներկված էին կարմրի հաստ շերտով, ոչ մի կաթիլ ջուր չէին ծծի, և մանր էին այդ սանդերը, սապոգը չէին վերցնում: Ուզում էր երկու-երկու իջնել՝ գայթում էր, իսկ մեկ-մեկ՝ այդ արդեն իջնել չէր, այլ սողալ, ոտքը դնում էր ոտքի ծայրին:

Եվ այդ պահին էլ նրա սիրտը կարոտի պես ծակեց սերը դեպի իր լեռները՝ վերձիգ, կոշտուկոպիտ, միանգամից ձորն ընկնող անդունդներով ու միանգամից վեր սրվող ժայռերով, միանգամից շփշփացող անձրևով և կայծակնորեն հանկարծակի վառվող արեգակով:

– Վեր կաց, Զավեն, քննիչը Պավլեին ծեծեց:

– Ո՞վ ծեծեց:

– Քննիչը:

– Ի՞նչ քննիչ:

– Քննիչը:

– Ա՛... դե, ավանակ ծեծելը նորություն չի: